

«DELS QUATRE VENTS» D'EDUARD TOLDRÀ: RAPSÒDIA CLÀSSICA

NÚRIA ALTURO

Universitat de Barcelona

DANIEL FERRUZ

Escola Municipal de Música i Dansa de Saragossa

RESUM

Aquest article aporta dues dades poc conegudes sobre el poema «Dels quatre vents», un dels sonets que inspiren els *Sis sonets per a violí i piano* d'Eduard Toldrà: *a*) el títol del poema original, de Mossèn Anton Navarro, és «Rapsòdia clàssica» i no pas «Dels quatre vents», que en realitat és el títol d'una sèrie de cinc poemes que inclou aquest; *b*) el paisatge que evoca el poema no és, com es creia fins ara, la vall occitana de Lis. Aquestes dades, juntament amb l'anàlisi musical de l'obra, ens ajuden a comprendre les decisions que pren Toldrà pel que fa a l'estructura i els recursos compositius d'aquesta peça.

PARAULES CLAU: Eduard Toldrà, mossèn Anton Navarro, *Sis sonets*, poesia, literatura catalana, música de programa, rapsòdia, baronia d'Albi.

EDUARD TOLDRÀ'S "DELS QUATRE VENTS" ('FROM THE FOUR WINDS'): A CLASSICAL RHAPSODY

ABSTRACT

This article presents two little-known facts about the poem "Dels quatre vents" ('From the four winds'), one of the sonnets that inspired Eduard Toldrà's *Sis sonets per a violí i piano* ('Six sonnets for violin and piano'): (*a*) the title of the original poem, by Reverend Anton Navarro, is "Rapsòdia clàssica" ('Classical rhapsody'), and not "Dels quatre vents" ('From the four winds'), which is actually the title of a series of five poems including this one; (*b*) the landscape evoked by the poem is not, as previously believed, the Occitan valley of Lis. These facts, together with the musical analysis of the work, help us to understand the decisions made by Toldrà regarding the structure and compositional resources of this piece.

KEYWORDS: Eduard Toldrà, Reverend Anton Navarro, *Sis sonets*, poetry, Catalan literature, program music, rhapsody, barony of Albi.

1. INTRODUCCIÓ¹

El 28 de desembre de 1922 s'estrenava al Palau de la Música Catalana l'obra *Sis sonets per a violí i piano* d'Eduard Toldrà; un recull inspirat en poemes de sis poetes catalans coetanis: Trinitat Catasús i Catasús, Joan Alcover i Maspons, Magí Morera i Galícia, Josep Carner i Puig-Oriol, mossèn Anton Navarro i Grangé i Joan Maria Guasch i Miró. L'obra havia guanyat aquell mateix any el premi al millor recull de sis peces per a violí i piano en el III Concurs Musical Eusebi Patxot i Llagustera, convocat el dia 1 de desembre de 1921.² En l'estrena al Palau de la Música, la van interpretar el mateix Toldrà al violí i el francès Ferdinand Motte-Lacroix al piano.³ L'última de les peces que compon Toldrà, i l'objecte d'estudi d'aquest treball, és la que correspon al poema «Dels quatre vents», que està datada l'agost de 1922 a Barcelona.

El poema «Dels quatre vents» és obra de mossèn Anton Navarro (1867-1936), un poeta que va ser molt actiu des del 1894 fins al 1936 en els cercles culturals de Lleida, Sabadell i Barcelona; un escriptor i orador ben conegut i valorat en el seu temps,⁴ però molt oblidat després del seu assassinat a Barcelona, el dia 26 de

1. Agraïm a Òscar Aleman, Mar Batlle, Josep M. Domingo, Anna Fernández-Clot, Sergi Grau, Xavier Macià, Àngels Massip i Irene Valle de Lope l'atenció amb què han atès les consultes que els hem fet, així com el suport del Grup d'Estudi de la Variació (GEV) (2021 SGR 01084), de la Universitat de Barcelona, i els comentaris i suggeriments dels revisors anònims d'aquest treball.

2. En el mateix concurs es convoquen també el premi al millor poema coral a veus soles, sobre text català, i el premi extraordinari a la millor sonata per a piano. Tots, com el que rep Toldrà, per un valor de 1.000 pessetes. El premi al millor poema coral de la convocatòria anterior (II Concurs Musical Eusebi Patxot i Llagustera, 1921) l'havia guanyat Antoni Planàs amb una composició basada en poemes de Trinitat Catasús, que és també l'autor de «Soneti de la rosada», el primer poema dels *Sis sonets* d'Eduard Toldrà (Antoni PLANÀS, *Quatre petits poemes per a 4 veus solistes amb acompanyament de piano*, 1921). Antoni Planàs (Reus, 1890 - Barcelona, 1980), compositor i violoncel·lista, amic personal de Toldrà, era un dels integrants del Quartet Renaixement (1911-1921), del qual havia format part el Toldrà més jove (Eduard TOLDRÀ, *Impressions incoherents de la meua vida frívola a Barcelona (Total, res!): Un dietari*, 2014; Maria Lluïsa MUNTADA i TORRELLAS i Francesc CORTÈS i MIR, «Estimats pares y germans. Un nou epistolari d'Eduard Toldrà a la Biblioteca Museu Víctor Balaguer», *Butlletí de la Biblioteca Museu Víctor Balaguer*, 2019, p. 59-73; Manuel CAPDEVILA i FONT, *Eduard Toldrà, músic... i més: una miscel·lània*, 2022, p. 22).

3. *La Veu de Catalunya*, any XXXII, núm. 8349 (dijous, 28 desembre 1922), p. 13. Aquest concert va ser organitzat per l'Associació d'Amics de la Música. El diari *La Publicitat* en publica una crònica dos dies després, *La Publicitat*, any XLV, núm. 15553 (30 desembre 1922), p. 6. A més dels *Sis sonets* de Toldrà, el concert va incloure obres de Frederic Mompou. Eduard Toldrà i Frederic Mompou, juntament amb Manuel Blancafort i la primera etapa de Robert Gerhard, «foren els capdavaners de la "generació del 1920", innovadors de la música catalana del nostre segle. Unes innovacions allunyades del Romanticisme i marcades per un retorn a l'humanisme clàssic de les cultures mediterrànies i, per tant, de profunda catalanitat. Música oberta a les noves idees artístiques dels moviments europeus de l'anomenada música nacionalista, com passà a França, Rússia, Txecoslovàquia, els països nòrdics, etc.)», Joan ALEMANY i MOYÀ, *Eduard Toldrà i Soler: 1895-1962*, 1999, p. 24.

4. Navarro va escriure sobretot poesia, però també textos en prosa de característiques diverses. Escriu en català (sobretot), castellà i occità. Els textos en català publicats en el seu temps (entre 1894 i,

desembre de 1936. L'oblit de la seva figura i de la seva obra ha fet que passessin del tot inadvertits fins ara alguns detalls sobre aquest poema que són significatius en relació amb la composició musical que en fa Eduard Toldrà. En primer lloc, el títol «Dels quatre vents» no correspon al poema, sinó a una sèrie de la qual forma part aquest poema, publicada el 1912 al llibre *Cançons perdudes* i a la revista *Re-naixement*. En aquesta sèrie, el poema en què s'inspira Toldrà té el títol de «Rapsòdia clàssica». D'altra banda, existeixen dues altres versions del poema: una d'anterior publicada el 1911 amb el títol «La Vall de Gils», i una altra, sense títol, que l'autor inclou en una sèrie de tres poemes intitolada «Rapsòdia clàssica», publicada el 1927.

No hi ha cap referència a aquests aspectes del poema en els estudis sobre els *Sis sonets* de Toldrà que hem consultat: la tesi doctoral d'Eric Edward Koontz, presentada el 2009 a la Universitat de Carolina del Nord, i el treball final de grau de Judit Bardolet Vilaró, presentat el 2013 a l'Escola Superior de Música de Catalunya. Koontz situa els *Sis sonets* en el context polític i cultural dels primers anys del segle XX a Catalunya, entre el Modernisme i el Noucentisme, i destaca el fet que les sis peces per a violí i piano no només s'acompanyen del text poètic, sinó que totes són, de fet, cançons per a violí i piano —un lirisme que Koontz vincula a l'estètica noucentista i que considera una de les característiques més distintives de Toldrà (Koontz, 2009, p. 78).⁵ Pel que fa a «Dels quatre vents», en destaca la tonalitat de si major; el moviment lent i l'ús únic de la corda sol del violí; la juxtaposició de l'harmonia tradicional (bàsicament diatònica) i d'alguns detalls d'harmonia moderna (acords de sèptima i pentatònics); i el contrast entre una primera secció més llarga i amb ritme harmònic més regular i una segona secció més ràpida i de caràcter cadencial, emfàtica en el tancament. Bardolet, d'altra banda, en fa una anàlisi centrada sobretot en el violí. Pel que fa a la relació entre el text i la música, comenta que la quarta corda del violí aporta un so càlid que, barrejat amb posicions altes en l'àmbit tonal, expressa una llum i brillantor que es pot relacionar amb paraules clau com *llum* o *triomf* (*triomfal*, al poema). Toldrà mostra el seu bon coneixement del violí amb la digitació, que en les notes si, do# i re bàsiques a la quarta corda «deixa la mà totalment oberta i permet una gran amplitud de *vibrato*, de manera que aquest gest violinístic reflecteix també el caràcter de la música i de la poesia» (Bardolet, 2013, p. 33).⁶ Quant a la part del piano, Bardolet relaciona el caràcter acefàlic de l'acompanyament amb aquest caràcter lluminós i triomfal que expressa el poema.

després de la seva mort, fins al 1954) abasten una llista d'uns 850 títols diferents, que es publiquen en vuit poemaris, diverses antologies adreçades al públic general i escolar, actes de certàmens literaris i més de vuitanta revistes, diaris i butlletins d'associacions de Catalunya (sobretot), València, Mallorca i la Catalunya del Nord (Tolosa i Perpinyà).

5. Eric Edward KOONTZ, *Eduard Toldrà: An exploration of the language, text and music in the Sis sonets for violin and piano, accompanied by a transcription of the work for the viola*, 2009.

6. Judit BARDOLET VILARÓ, *Eduard Toldrà: sis sonets per a violí i piano*, 2013.

En el nostre treball aprofundim en l'anàlisi de la forma, la textura i l'harmonia de la peça tenint en compte les dades noves que hem trobat sobre el poema, els treballs de Koontz (2009) i Bardolet (2013) sobre els *Sis sonets*, i els models d'anàlisi de Ruwet (1972)⁷ —pel que fa a la forma— i Caplin (1998)⁸ —pel que fa a l'harmonia. Pel que fa als instruments, amplièm la perspectiva més violinística de Bardolet posant més atenció al piano.

En els apartats següents fem, en primer lloc, una breu descripció dels sis poemes que escull Toldrà per a l'obra *Sis sonets*.⁹ Tot seguit, centrem la nostra atenció en el sonet «Dels quatre vents». Presentem, primer, l'autor del poema: el poeta ribagorçà mossèn Anton Navarro. Després comparem les quatre versions publicades del poema i argumentem quina d'aquestes versions és la que pren Toldrà per a aquesta obra. Les dades que aportem sobre el poema, juntament amb l'anàlisi musical de l'obra, ens ajuden, finalment, a explicar les decisions que pren Eduard Toldrà en el procés de composició de la peça «Dels quatre vents».

2. ELS SIS SONETS

Els *Sis sonets per a violí i piano* d'Eduard Toldrà¹⁰ es van acabar de compondre a Barcelona entre el juny i l'agost de 1922. La primera edició impresa de l'obra, que es publica el 1929, conté dos quaderns amb tres peces en cada quadern: totes amb la partícula corresponent al violí, per una banda, i la partitura de violí i piano, per l'altra; i amb el text i el nom del poeta autor de cada sonet a la capçalera de totes les partitures. El primer quadern inclou «Sonetí de la rosada», «Ave-Maria» i «Les birbadores». El segon, «Oració al maig», «Dels quatre vents» i «La font». El 1953, Unión Musical Ediciones en publica una segona edició a Madrid.¹¹

7. Nicholas RUWET, *Langage, musique, poésie*, 1972.

8. William E. CAPLIN, *Classical form: A theory of formal functions for the instrumental music of Haydn, Mozart and Beethoven*, 1988.

9. La destresa de Toldrà a l'hora de triar poemes i d'interpretar-los musicalment la destacava el poeta Miquel DescLOT en una conferència del 4 d'abril de 2012, en el marc del Simposi Toldrà organitzat pel Festival de Pasqua de Cervera. En opinió de DescLOT, Toldrà tenia l'habilitat d'acostar-se a un poema perfecte sense espatllar-lo [PERANDREU, «Els poetes de Toldrà», *El Quadern de l'Apuntador: Informació i curiositats sobre el món de la música* (en línia) (10 abril 2012), <<https://elquaderndelapuntador.wordpress.com/2012/04/10/cervera-descLOT/>> (consulta: 20 octubre 2022)]. Per a més informació sobre la biografia i l'obra d'Eduard Toldrà vegeu, per exemple, Joan ALEMANY I MOYÀ, *Eduard Toldrà: 1895-1962*, 1999; Cèsar CALMELL, *Eduard Toldrà: impressions líriques*, 2012; Manuel CAPDEVILA I FONT, *Eduard Toldrà, músic... i més: una miscel·lània*, 2022.

10. Eduard Toldrà i Soler (Vilanova i la Geltrú, 1895 - Barcelona, 1962).

11. La tesi doctoral d'Eric E. Koontz inclou una còpia facsímil de les partitures manuscrites. Al final de cada peça apareixen indicats el lloc i la data; però no hi apareixen els textos dels poemes, que sí que s'inclouen en l'edició impresa de les partitures (Eric Edward KOONTZ, *Eduard Toldrà: An exploration of the language, text and music in the Sis sonets for violin and piano, accompanied by a transcription of the work for the viola*, 2009, p. 322-373). Koontz indica que la primera edició de l'obra, de Francisco Martí, és del 1929. El registre de l'obra a la Biblioteca de Catalunya situa aquesta publicació entre 1925 i 1930.

«Sonetí de la rosada» mostra, amb delicadesa, l'admiració del poeta per la natura, que veiem reflectida en la gota petita i transparent de la rosada. N'és autor Trinitat Catasús (Sitges, 1887-1940), que l'inclou a *Poemes del temps* (1919).¹² Com ens diu el títol del poema, no és un sonet, sinó un sonetí; és a dir, un sonet amb l'estructura i la rima consonant característica dels sonets, però amb versos d'art menor (set síl·labes, en aquest cas). És l'únic sonet d'aquestes característiques; els altres cinc sonets són tots d'art major, amb versos d'entre deu i dotze síl·labes.

«Ave-Maria» ens parla de la dolça bellesa del patiment. Aquest és un tema habitual en l'obra de Joan Alcover (Ciutat de Mallorca, 1854-1926), un autor que connecta amb les emocions més humanes a través de reflexió íntima sobre el dolor i les tragèdies personals. Aquest sonet es publica el 1905 a la revista *Catalunya*, acompanyat d'una il·lustració de Joan Llimona,¹³ i el 1909 al poemari *Cap al tard*,¹⁴ el més característic d'aquest poeta.

«Les birbadores» l'escriu el 1903 el poeta Magí Morera i Galícia (Lleida, 1853-1927). Es publica a la revista *Il·lustració Catalana* el 1904¹⁵ i al llibre *Hores lluminoses. Poesies* el 1910.¹⁶ El poeta ens transmet l'encís de la imatge alegre i jovenívola de les noies que, de bon matí, van al camp a *birbar*, és a dir, a tallar i arrencar les males herbes que hi creixen i que perjudiquen el sembrat, i que en tornen cantant, carregades d'herbes i flors.

«Oració al maig», de Josep Carner (Barcelona, 1884 - Brussel·les, 1970), es publica el 1920 a *L'oreig entre les canyes*.¹⁷ Carner hi reprèn un tema que havia plantejat per primera vegada al poema «A l'amor», publicat el 28 de juliol de 1914 a *La Veu de Catalunya*,¹⁸ i que va reprenent i reformulant en poemes posteriors: el de l'enamorat que es vol acostar a l'estimada, però no gosa, i que crea un món imaginari que l'ajudi a superar aquesta por (Coll, 1992).¹⁹

«Dels quatre vents» evoca la imatge esplendorosa dels camps de blat a l'agost. En el poema conviuen les imatges exultants (la palla que refulgeix, la llum que sobreïx, les triomfals munteres de la flor del forment, els brins de palla que, a l'era, expandeix el vent...) i els detalls més petits, sonors i acolorits (les cigales que canten, els dos coloms d'ales blanques que passen, les remors d'ègloga vella); una característica que trobem també en altres poemes de l'autor, mossèn Anton Navarro (Vilaller, 1867 - Barcelona, 1936). Aquest sonet forma part del poemari *Cançons perdudes* (1912),²⁰ encara que Navarro en publica altres versions, que tenim en compte en aquest treball.

12. Trinitat CATASÚS, *Poemes del temps*, 1919, p. 89.

13. *Catalunya* (15 gener 1905), p. 27.

14. Joan ALCOVER, *Cap al tard*, 1909, p. 37-38.

15. *Il·lustració Catalana* (24 gener 1904), p. 59.

16. Magí MORERA I GALÍCIA, *Hores lluminoses: Poesies*, 1910, p. 20-21.

17. Josep CARNER, *L'oreig entre les canyes*, 1920, p. 55.

18. Josep CARNER, «A l'amor», *La Veu de Catalunya* (28 juliol 1914), p. 2.

19. Jaume COLL, «Carner's poesia: aspects of the internal history of the text», *Catalan Review*, vol. VI, núm. 1-2 (1992), p. 191-223.

20. Mossèn Anton NAVARRO, *Cançons perdudes*, 1912, p. 151-154.

«La font» ens mostra el racó tranquil d'on brolla alegre l'aigua de la font; un espai que sembla esperar el caminant que baixa del cim. Es publica a *Pirinenques*,²¹ un llibre de 1910 que es considera l'obra més característica de Joan Maria Guasch (Barcelona, 1878-1961). Aquest poemari coincideix en títol i motiu amb un altre que mossèn Anton Navarro, amic de Guasch, havia publicat el 1903, també intitulat *Pirinenques*.

3. MOSSÈN ANTON NAVARRO

D'entre els autors dels sis poemes que inspiren Toldrà, mossèn Anton Navarro és potser avui el més desconegut, tot i haver estat un autor conegut i popular en els ambients culturals catalanistes de les primeres dècades del segle xx.

Navarro neix el 12 de setembre de 1867 a la Ribagorça, a Vilaller: un poble situat a la vall de Barravés, a la part alta de la Noguera Ribagorçana, entre Catalunya i l'Aragó. De molt jove marxa a fer estudis eclesiàstics, i el 1894 és ordenat sacerdot a la catedral de Lleida. Aquest mateix any guanya per primera vegada un premi en un certamen de poesia, el de l'Acadèmia Bibliogràfico-Mariana de Lleida, i ja no deixa d'escriure poesia fins a la seva mort, a Barcelona, el 1936.

Al llarg de la seva vida publica vuit reculls de poesia i rep premis en nombrosos certàmens poètics arreu de Catalunya, especialment els dels Jocs Florals, on també fa de mantenidor, secretari o president en diverses ocasions. A més, sovint intervé en trobades literàries, imparteix conferències, participa en actes culturals i col·labora amb nombroses publicacions periòdiques; un activisme cultural que contribueix a fer-ne un poeta popular i conegut.

D'altra banda, escriu lletres per a goigs i himnes, i la seva poesia inspira diversos músics del seu temps. El 1904 escriu la lletra de l'«Himne de la pelegrinació de las Fillas de Maria á Montserrat ab motiu del 50 aniversari de la proclamació del dogma de l'Inmaculada Concepció», amb música de Cosme Ribera Miró. El 1907, Josep Ferrer Vidal compon música per a veu i piano per a la versió de Navarro de la cançó popular «Pastoret d'on vens», que el poeta havia inclòs en el seu segon llibre: *La balada de l'hivern*, de 1905. Del mateix any és la peça «Cobriu-me de flors», de Joan Baptista Lambert i Caminal. Després de 1907 trobem textos de Navarro en l'obra de mossèn Francesc de Paula Baldelló Benosa («Goigs a llaor de Sant Josep, patró del Gremi d'Importadors i Magatzemistes de Fustes de Barcelona», sense data), Ramon Currià Caelles (*Cantos escolares*, amb lletres en castellà, 1914?), mossèn Rafel Cortés («Himne de la peregrinació de les Ordres Terceres al Santuari de Nostra Senyora de la Bona Pau de Montuïri», Mallorca, 1916), Eduard Toldrà («Dels quatre vents», 1922), David Vives («Madrigal-Elegia», 1925), Lluís M. Millet i Millet («Pregària a Sant Jordi», 1928), mossèn Frederic Muset («Goigs a Sant Josep Oriol de Barcelona», 1929; «Cançó de Cre-

21. Joan M. GUASCH, *Pirinenques*, 1910, p. 87-88.

puscle a dugues veus blanques amb acompanyament d'Orgue», 1933; «Cançó L'Albada», sense data), Josep Maideu i Auguet («Goigs a llaor de la Mare de Déu dels Socors que es canten en la basílica de Santa Maria de Vilafranca del Penedès», 1930), Joan Tomàs i Parés («Fum, fum. Cançó nadalenca en forma de sardana per a cor mixt», 1948) i Francesc Fornells Vilar («La mort del vell pastor», 1953). Posteriorment, mossèn Albert Taulé i Viñas compon la sardana «Gloriós Sant Jordi» (1985), també amb text de mossèn Anton Navarro.²²

4. «DELS QUATRE VENTS». EL POEMA

El sonet que tria Toldrà és el primer d'una sèrie de cinc poemes intitulada «Dels quatre vents». La sèrie es publica el 1912 a *Cançons perdudes*, el tercer poemari de mossèn Anton Navarro. El poeta ribagorçà és en aquesta època rector de Montclar: un destí tranquil que li permet escriure i participar activament en la vida cultural catalana. Mentre és a Montclar, entre 1904 i 1914, publica tres llibres de poemes (Navarro 1905, 1912, 1914)²³ i se l'inclou en dues antologies de poesia (Navarro, 1913; Plana, 1914).²⁴ Abans de 1922 apareixen més de quatre-cents poemes i altres textos de Navarro en antologies, reculls i publicacions periòdiques diverses: col·laboracions singulars, poemes premiats en algun certamen literari, o avançaments de poemes d'algun llibre en preparació.

La sèrie «Dels quatre vents» no es publica completa en cap d'aquestes antologies i publicacions periòdiques, encara que la revista *Renaixement* publica quatre dels cinc poemes de la sèrie el mateix any que es publica *Cançons perdudes*, entre els quals el que estudiem.²⁵ Sí que trobem una versió anterior del primer poema (el que atreu l'atenció de Toldrà), amb un títol diferent, a *Il·lustració Catalana* (1911).²⁶ Com veurem, aquesta primera versió no és la que tria Toldrà.

Dels cinc poemes de la sèrie, quatre estan dedicats a noms que són molt presents en els ambients literaris i musicals catalans de les primeres dècades del segle XX: pel que fa a la literatura, Victor Hugo (el segon de la sèrie), William Shakespeare (el tercer) i Frederic Mistral (el cinquè);²⁷ pel que fa a la música, Richard

22. Per a més informació sobre aquest poeta i la seva obra, vegeu Núria ALTURO i Xavier MACIÀ, «La balada de l'hivern d'Anton Navarro: literatura i cançó popular», *Els Marges*, núm. 131 (2023), p. 28-52; «Mossèn Anton Navarro: la veu parlada», *Ripacurtia: Revista Pirinenca del Centre d'Estudis Ribagorçans*, 2a etapa, núm. 6 (2024), p. 121-133; Núria ALTURO, «Mossèn Anton Navarro: traduccions i textos en prosa», *Llengua & Literatura*, núm. 35 (2025), p. 27-47.

23. Mossèn Anton NAVARRO, *La balada de l'hivern*, 1905; *Cançons perdudes*, 1912; *Recitacions: Proses rimades*, 1914.

24. Mossèn Anton NAVARRO, «Pluja de nards», *Antologia de poetes catalans d'avui*, 1913, p. 88; Antoni PLANA, *Antologia de poetes catalans moderns*, 1914, p. 148-154.

25. *Renaixement* (16 maig 1912), p. 233.

26. Mossèn Anton NAVARRO, «La Vall de Gils», *Il·lustració Catalana*, any IX, núm. 431 (1911), p. 519.

27. El poema dedicat a Mistral és l'únic que no publica la revista *Renaixement*.

Wagner (el quart).²⁸ Els incloem en un apèndix al final de l'article, mantenint les convencions ortogràfiques de l'edició de 1912 a *Cançons perdudes*.

El cinquè poema (el primer, de fet) no el dedica a cap escriptor ni compositor, sinó a una forma d'expressió literària que era habitual en l'antiga Grècia, i que també dona nom a un tipus de composició musical: la *rapsòdia*. El títol d'aquest sonet és «Rapsòdia clàssica»; no pas «Dels quatre vents», que és el títol de tota la sèrie. El text és el mateix que el que trobem a la composició de Toldrà, amb només algunes diferències en les convencions ortogràfiques que se segueixen en cada cas.²⁹

Rapsòdia clàssica

Día fervent d'Agost era aquell día...;
sota la volta de l'atzur serena,
com una copa d'hidromel plena
la vall de Lys de llum se sobreeixia.

Flama dels camps, la palla refulgía
com l'escuma del mar demunt l'arena
y l'eral plè de fruyts de tota mena
tota sa gloria al vent serè expandia.

Ella'm mostrava ses triomfals monteres
de la flor del forment, com nova Ceres
sorgida allí per art de maravella,

y allà d'enllà cantaven les cigales,
passaven dos coloms de blanques ales
y sonaven remors d'ègloga vella.

28. Pel que fa a la recepció d'aquests autors en el context literari i musical català de les primeres dècades del segle XX, vegeu Manuel LLANAS PONT i Ramon PINYOL I TORRENTS, «La presència de Victor Hugo en la literatura catalana fins a 1939», a Àngels SANTA i Francisco LAFARGA (ed.), *Alexandre Dumas y Victor Hugo: viaje de los textos y textos del viaje*, 2006, p. 19-33; Lenke KOVÁCS, «La recepció de Shakespeare a Catalunya», *Visat* (en línia), núm. 10 (octubre 2010); «The reception of Shakespeare in Catalonia», *Catalan Writing*, vol. 17-18 (2002), p. 32; Josep M. DOMINGO *et al.*, «Frederic Mistral (1830-1914). La terra i els somnis», *Arts*, núm. 39 (2014), p. 46-49; Antoni ROSSELL I Hélène RUFFAT, *Mistral a Catalunya*, 2021; Òscar FERRER I BECH, «La llum del nord. Richard Wagner a Barcelona i la modernització cultural de Catalunya (1874-1914)», *Wagneriana catalana* (en línia), núm. 49 (2018).

29. Copiem el sonet tal com apareix a *Cançons perdudes* (1912), de mossèn Anton Navarro, amb ortografia prefabriana. El 1922, Eduard Toldrà fa servir les convencions fabrianes, excepte en dos casos: «ella'm» (que hauria de ser «ella em») i «monteres» (que no s'inclourà al *Diccionari general de la llengua catalana*, de Pompeu Fabra, el 1932; però que sí que trobem al diccionari trilingüe de Labèrnia, 1839-1840, i al *Diccionari català-valencià-balear*, d'Alcover i Moll, amb les formes «montera» i «muntera»). Quan Navarro publica el poema, el 1912, la normativa fabriana encara s'està definint: aquest mateix any es publica en castellà la *Gramática de la lengua catalana* de Pompeu Fabra, una gramàtica descriptiva que anticipa moltes de les propostes normatives de la *Gramàtica catalana* de 1918.

Les rapsòdies es relacionen sobretot amb la interpretació recitada o cantada de fragments de poemes èpics grecs, especialment homèrics; tot i que en la definició clàssica el concepte es refereix a qualsevol tipus de poesia declamada pels rap-sodes, tant la d'autors de prestigi que incorporen al seu repertori, com la que creen ells mateixos (Ford, 1988).³⁰ Pel que fa a la música, són peces amb formes lliures i episòdiques que es van fer molt populars durant el segle XIX i fins al segle XX, i que estaven vinculades especialment als moviments nacionalistes i de recuperació del folklore que es van estendre per tot Europa al tombant de segle (Randel, 1997).³¹ Navarro honora amb aquest sonet la literatura clàssica, que és un dels seus referents més importants.³² No sabem si el poeta va tenir també en compte la dimensió musical del terme, que, en canvi, sí que devia tenir present Toldrà.

Com hem comentat més amunt, el 1911 s'havia publicat una primera versió d'aquest poema. El trobem el 10 de setembre de 1911 a *Il·lustració Catalana*, però amb un títol diferent i alguns detalls que Navarro canvia en les versions que publica el 1912. El 1911, el poema es titula «La Vall de Gils», no pas «Rapsòdia clàssica» ni «Dels quatre vents», i inclou una nota a peu de pàgina en què s'indica que la Vall de Gils és propietat del baró d'Albi. El poema està dedicat «a la reyna dels Jochs Florals, la gentil damisela Mercè Montoliu», que sabem que estava vinculada a la baronia d'Albi.³³ Aquesta dedicatòria desapareix en les dues edicions del poema de 1912. També hi ha diferències en el cos del poema: en la versió de 1911,

30. Andrew FORD, «The classical definition of ΠΑΨΩΔΙΑ», *Classical Philology*, vol. 83, núm. 4 (1988), p. 300-307.

31. Don Michael RANDEL (ed.), «Rapsodia», *Diccionario Harvard de música*, 1997, p. 851.

32. Alguns indicadors del seu coneixement dels clàssics són les nombroses referències a la literatura grega i llatina en els articles que publica a la premsa, així com el fet que, juntament amb Carles Riba, tradueix del llatí al català l'obra completa de Dècim Magne Ausoni. Vegeu Núria ALTURO, «Mossèn Anton Navarro: traduccions i textos en prosa», *Llengua & Literatura*, núm. 35 (2025), p. 27-47.

33. Maria Mercè de Montoliu i de Duran, 13a reina de la festa dels Jocs Florals de Barcelona de 1911. *La Veu de Catalunya* dona notícia de l'elecció d'aquesta noia com a reina dels Jocs Florals i esmenta la seva vinculació a la baronia d'Albi: «El llorjat poeta mossèn Antoni Navarro, guanyador de la Flor Natural, ha elegit Reina de la festa a la gentil senyoreta donya Maria Mercè de Montoliu, filla del baró d'Albi», *La Veu de Catalunya* (5 maig 1911), p. 3. *Il·lustració Catalana* publica una fotografia de Mercè Montoliu al número dels Jocs Florals de Barcelona de 1911 (8 maig 1911), p. 247, però no hi apareix el segon cognom, Duran, que sí que es fa constar en altres llocs: *La Veu de Catalunya* (8 maig 1911), p. 4; *i Cu-Cut!* (11 maig 1911), p. 290; *Gent Nova* (13 maig 1911), p. 3; *El Poble Català* (8 maig 1911), p. 1; o revistes de societat publicades en castellà, com *Hojas selectas: Revista para todos*, núm. 109 (1911), p. 605, entre d'altres. Mercè de Montoliu i de Duran era filla de Marià de Montoliu i de Rocabrú (baró d'Albi) i de Pilar Duran i de Brichfeus. No hem trobat la seva partida de naixement al Fons Llinatge Cartellà de Labastida, Barons d'Albi, de l'Arxiu Nacional de Catalunya, però sí la del seu germà Carles, nascut el 29 d'abril de 1891. L'existència d'aquesta germana seva anomenada Mercè està documentada en una nota de societat del *Diari Oficial de l'Exposició Internacional de Barcelona*, de 1929, on es dona notícia del bateig de la filla de Carles Montoliu Duran, baró d'Albi, que anomenen també Mercè. La nota indica que la padrina del bateig és la tieta de la nena, «donya Mercedes de Montoliu de Bistué-Allué», que seria la Mercè a qui Navarro dedica el poema el 1911 i el 1927, ASMODO, «Crónicas mundanas», *Diario Oficial de la Exposición Internacional de Barcelona* (26 octubre 1929), p. 20.

Navarro escriu, al vers 3, «xampany» (i no, com el 1912, «hidromel»); al 4, «la vall de Gils» (i no pas, com el 1912, «la vall de Lys»); al 7, «y'l casal» (i no «y l'eral»); al 8, «era sadoll de gloria y alegría» (i no «tota sa glòria al vent serè expandia»); al 9, «Del forment me mostraren les monteres»; i al 10, «als recòndits graners, com nova Ceres». Al vers 12 no inclou la conjunció «y» inicial, que sí que apareix en les dues versions de 1912. Els dos versos finals, 13 i 14, els escriu, en canvi, amb la forma verbal de perfet («passaren», «sonaren»), igual que en l'edició del poema a la revista *Renaixement*, el 1912; mentre que al llibre *Cançons perdudes*, del mateix any, apareix l'imperfet («passaven», «sonaven»);³⁴ En qualsevol cas, les diferències entre l'edició de 1911 i les de 1912 són prou importants per concloure que Toldrà no es basa en la versió de 1911, sinó en alguna de les versions de 1912, en què el poema es titula «Rapsòdia clàssica», probablement la versió de *Cançons perdudes*, que coincideix amb la publicada per Toldrà pel que fa a la selecció de la forma d'imperfet als versos 13 i 14.

El 1927 Navarro inclou aquest poema a *Medallons*, una «Col·lecció de cinquanta sonets». «Rapsòdia clàssica» és aquí el títol d'una sèrie de tres poemes: el primer sense títol i els dos següents amb els títols «El mirall de Laïs» i «Pal·las vol lluitar amb Venus armada». El sonet sense títol és el mateix que el de la composició de Toldrà i la versió publicada a *Cançons perdudes* el 1912, amb alguns detalls que el poeta recupera de la versió de 1911: *a*) el poema està dedicat «a Maria de la Mercè Montoliu» (s'elimina per tant la referència als Jocs Florals de 1911); *b*) es recupera el topònim «Vall de Gils» de l'edició de 1911, que el 1912 és «la vall de Lys», i *c*) es recupera la forma de perfet del verb als versos 13 i 14 («passaren», «sonaren»), com en l'edició de 1911 (que també apareix en l'edició de 1912 de la revista *Renaixement*).

Probablement, el lloc a què es refereix Navarro en aquest poema és el terme anomenat actualment *Valldeixils*, a què Navarro es refereix amb el nom Vall de Gils,³⁵ i no pas la vall de Lys (actualment *Lis*). Es tracta d'una zona de secà, a la

34. Entre les dues edicions de 1912 hi ha algunes diferències de puntuació i accents que són irrelevants en relació amb l'objectiu d'aquest treball.

35. La llista de noms geogràfics del Nomenclàtor oficial de Catalunya (Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya) no inclou el topònim Vall de Gils; però se'n fa esment en una sentència de 1721 que resol un plet entre Montgai i Cubells sobre el dret de pastura i la possessió de la llenya. El testimoni 7 d'aquest document declara que ha viscut nou o deu anys al terme de Vall de Gils, «que està muy cerca de dicho Término de Villa de Cubells», i que ell anava sovint des de la Quadra de Pugis, al terme de Montgai (l'objecte de la disputa), fins als termes de Vall de Gils i de Cubells (Pedro Pablo RIBAS, *Alegación jurídica por los regidores y universidad del lugar de Mongay contra los regidores y universidad de la vila de Cubells*, 1721, p. 9). Montgai i Cubells formen part de l'antic comtat d'Urgell, a l'actual comarca de la Noguera. Són poblacions pròximes a Montclar, on viu Navarro el 1911. Sembla que aquest lloc, que inclou una masia del mateix nom, estaria situat entre els actuals municipis de Foradada i Montgai. TURULL (2007) recull la forma Valldeixils, però no Vall de Gils (*La toponímia de les comarques de ponent: un assaig d'interpretació tipològica*, 2007). Pel que fa a la relació d'Anton Navarro amb l'Urgell, vegeu, per exemple, Joan CORNUDELLA OLIVART, «Una generació de junedencs sota el mestratge de mossèn Antoni Navarro (1901-1936)», *Ilerda: Humanitats*, núm. 51 (1994), p. 129-136.

comarca de la Noguera, on el conreu de cereals està documentat des del segle XI (Domingo Rúbies, 2014, p. 28).³⁶ El paisatge lluminós i l'esplendor daurada dels camps de blat que evoca el text és més coherent amb les condicions d'aquest terme que no pas amb les de la vall de Lis, una vall occitana de l'Alta Garona, d'alta muntanya, accessible des de la Vall d'Aran. D'altra banda, Gils és el nom que tria en dues de les quatre versions del poema: la primera i l'última, que són les dues que dedica a Maria de la Mercè de Montoliu i Duran, filla del baró d'Albi, propietari de Vall de Gils.³⁷

Certament, les versions de *Cançons perdudes* i la revista *Renaixement*, de 1912, no inclouen la dedicatòria a Mercè de Montoliu. D'altra banda, l'elecció de la vall occitana de Lis podria haver estat una tria premeditada de Navarro, que recordem que dedica un dels cinc poemes de la sèrie «Dels quatre vents» al poeta occità Frederic Mistral. A més, la vall de Lis és accessible des de la Vall d'Aran, d'on era el pare de mossèn Anton Navarro, i a la qual el poeta dedica el poema «La Vall d'Aran» i la sèrie «Idil·li aranès» (aquesta escrita en aranès).³⁸ Koontz (2009)³⁹ vincula el poema amb la vall de Lis, i comenta la vinculació històrica entre els territoris de Catalunya i la Catalunya del Nord, però oblida el caràcter occità d'aquesta regió, i ignora la incoherència entre el paisatge dels camps de blat que evoca el poema i les característiques geogràfiques de la vall de Lis, al Pirineu. En qualsevol cas, no podem descartar que es tracti d'un error d'edició, i que Navarro hagués volgut publicar, també el 1912, el nom «Vall de Gils». No hem trobat documentació que ens informi més clarament sobre la voluntat de l'autor en aquest cas.

36. Dolors DOMINGO RÚBIES, *Una frontera interior: Montgai i Butsènit a l'edat mitjana*, 2014.

37. El 1914, Marià de Montoliu i de Rocabruna, baró d'Albi, recomana Navarro per ocupar una plaça de beneficiat a la parròquia de Sant Joan Baptista de Lleida. Aquest any, el poeta deixa Montclar per ocupar aquesta plaça. Atesa la relació personal del poeta amb el baró d'Albi, i la dedicatòria de 1911 a la seva filla, és probable que la Mercè de Montoliu a qui dedica el poema l'any 1927 sigui la mateixa persona, i no pas cap familiar directe dels germans Manuel i Cebrià de Montoliu, amb qui aquesta Mercè tenia, tanmateix, un vincle familiar; Mercè de Montoliu Duran i Manuel i Cebrià de Montoliu i Togores eren fills de dos cosins: Plàcid Maria de Montoliu de Sarriera, marquès de Montoliu (Manuel i Cebrià) i Marià de Montoliu i de Rocabruna, baró d'Albi (Mercè). Navarro devia coincidir alguna vegada amb els germans Montoliu Togores, almenys amb Manuel: el volum de *Medallons* que es conserva al Fons Manuel de Montoliu de la Biblioteca de Catalunya inclou una dedicatòria autògrafa del poeta a Manuel de Montoliu: «Al eminent crític Manuel de Montoliu, en testimoni de bon afecte. Mossèn A. Navarro, gener de 1928».

38. El poema «La Vall d'Aran» va ser guardonat el 1925 en un certamen poètic organitzat a Les per l'Escola dels Pirineus. Aquest text es devia cremar durant els primers mesos de la Guerra Civil, i només se n'han publicat dos fragments: un publicat a la revista *Flama*, el 16 de desembre de 1932, p. 7, i un altre publicat per Llorenç SÁNCHEZ I VILANOVA, «Mn. Anton Navarro. L'excels cantor de les bel·leses del Pirineu i de la Ribagorça», *Deu ribagorçans insígnies*, 2008, p. 61. La sèrie «Idil·li aranès» es va publicar a la revista *Catalunya*, núm. 24 (1903), p. 536-537.

39. Eric EDWARD KOONTZ, *Eduard Toldrà: An exploration of the language, text and music in the Sis sonets for violin and piano, accompanied by a transcription of the work for the viola*, 2009.

5. «DELS QUATRE VENTS». LA MÚSICA

«Dels quatre vents» és la peça més curta i la més jove de totes les que integren els *Sis sonets per a violí i piano* d'Eduard Toldrà. Com ja hem comentat més amunt, el compositor es veu inspirat per les paraules de la «Rapsòdia clàssica» de mossèn Anton Navarro. La composició constitueix, per tant, un exemple de música programàtica. En aquest apartat fem una anàlisi de la música amb especial atenció a la seva relació amb el text.⁴⁰

L'obra presenta una forma comparable a la que trobem en les rapsòdies per a piano de Liszt, per exemple, amb formes lliures i episòdiques, estats d'ànim contrastants, i temes populars. Això sembla indicar que Toldrà devia tenir en compte el títol específic d'aquest primer poema de la sèrie «Dels quatre vents»: «Rapsòdia clàssica». D'altra banda, l'enfocament compositiu és fonamentalment expressiu, amb alguns compassos de caràcter representatiu.⁴¹

La imatge poètica que transmet Navarro és sobretot la d'un espai campestre estival, esclatant i magnífic, que el poeta contempla, en les tres primeres estrofes, amb admiració èpica: «dia fervent d'agost; una copa d'hidromel plena; de llum se sobreixia; flama dels camps, la palla refulgia; l'eral ple de fruits de tota mena; sa glòria al vent serè expandia; triomfals monteres; nova Ceres sortida allí per art de meravella». En la quarta estrofa, aquesta visió admirada davant la magnificència general del paisatge contrasta amb la quietud sonora i dinàmica dels detalls: el cant de les cigales, els coloms que passen i la remor de cançons pastorals antigues.

L'admiració del poeta pel paisatge es veu il·luminada per Toldrà amb la brillant tonalitat de si major, i per la dinàmica *forte* predominant, alhora que representa la calma de l'estiu amb un tempo molt lent i una pulsació relaxada (de corxera, com s'indica al principi: «a 8 temps»). Tot això representat sonorament amb la quarta corda (corda sol) del violí, la més greu.⁴² Això, sumat al fet que la tonalitat és si major, fa que s'aprofiti al màxim el registre d'aquesta corda del violí (Bardollet, 2013). La melodia destaca pel seu caràcter cantable, intens dinàmicament i diatònic,⁴³ pel començament anacrúsic de les frases i per l'ús de notes reiteratives com a recurs compositiu.

En els apartats següents comentem altres aspectes més específics sobre la forma, la textura i l'harmonia, i presentem en forma de taula una síntesi de la relació entre el text i la música.

40. Els fragments musicals que reproduïm en aquesta secció corresponen a la primera edició de l'obra, que transcrivim a partir de l'exemplar conservat a la Biblioteca de Catalunya, Barcelona (Eduard TOLDRÀ, *Sis sonets per a violí i piano*, entre 1925 i 1930).

41. Vegeu una síntesi sobre els enfocaments compositius en la música programàtica a Don Michael RANDEL, *Diccionario Harvard de música*, 1997, p. 829.

42. El compositor així ho indica al començament de la partitura: «4 corda fins a la fi».

43. Aquest caràcter el retrobem en obres posteriors de Toldrà. Cèsar Calmell comenta, per exemple, que l'obra «Empúries (Invocació a l'Empordà)», de 1926, «és molt propera al món diatònic expressiu dels *Sis sonets per a violí i piano*» (Cèsar CALMELL, *Eduard Toldrà: impressions líriques*, 2012, p. 31).

5.1. LA FORMA

Pel que fa a la forma de la peça, partim metodològicament de l'anàlisi paradigmàtica de Ruwet (1972),⁴⁴ que proposa la divisió de l'obra en seccions segons el principi de repetició. En aquesta peça no hi ha repetició temàtica, però sí que hi ha semblança pel que fa al ritme. Bardolet (2013, p. 33)⁴⁵ la descriu com «una melodia de principi a fi, formada per frases irregulars (que no es repeteixen ni tenen la mateixa durada)». A diferència de Bardolet, nosaltres considerem que l'obra presenta una direcció musical que es distribueix en grups de quatre compassos (fins al compàs 16), que desemboca en una secció contrastant a partir del 17, i que conclou en una coda del 22 a la fi. És per això que considerem que té una estructura general binària, tal com proposa també Koontz (2009),⁴⁶ però hem considerat coda els últims quatre compassos.

Pensem, doncs, que aquesta peça té una primera secció (A) que va del compàs 1 al 16; una segona (B), del 17 al 21; i una coda del 22 al 25. A més, creiem que en la secció A es poden distingir també quatre idees bàsiques⁴⁷ (*a, b, c i d*) (vegeu la taula 1). Aquesta secció contrasta amb la secció B, que té una textura diferent. Aquest contrast entre dues parts el trobem també en el poema de mossèn Anton Navarro; amb una primera part en què el poeta s'admira davant la visió del paisatge magnífic dels camps de blat (versos 1 a 11), i una estrofa final en què centra la seva atenció en els detalls més concrets, més senzills (versos 12 a 14): les cigales, els coloms, la veu lírica dels pastors (l'«ègloga vella»). D'altra banda, els compassos 22 a 25, d'alta intensitat dinàmica i un registre més elevat del piano, tenen una funció conclusiva que constitueix una síntesi del conjunt del poema.

TAULA 1
Forma de «Dels quatre vents»

Secció	Secció A				Secció B	Coda
Idea	<i>a</i>	<i>b</i>	<i>c</i>	<i>d</i>		
Compàs	1-4	5-8	9-12	13-16	17-21	22-25

FONT: Elaboració pròpia.

44. Nicholas RUWET, *Langage, musique, poésie*, 1972.

45. Judit BARDOLET VILARÓ, *Eduard Toldrà: sis sonets per a violí i piano*, 2013.

46. Eric Edward KOONTZ, *Eduard Toldrà: An exploration of the language, text and music in the Sis sonets for violin and piano, accompanied by a transcription of the work for the viola*, 2009.

47. Fem servir el concepte d'*idea bàsica* (CAPLIN, 1988), en comptes del de *frase*, per la durada inferior a vuit compassos que observem. William E. CAPLIN, *Classical form: A theory of formal functions for the instrumental music of Haydn, Mozart and Beethoven*, 1988, p. 27-31.

5.2. LA TEXTURA

Un altre aspecte característic d'aquesta peça, com hem comentat més amunt, és l'ús de notes reiteratives com a recurs compositiu. A través de l'anàlisi de la secció A de la peça hem observat que, a la idea *a* (c. 1 a 4), la nota que es repeteix és el fa (figura 1); a la idea *b* (c. 5 a 8), la nota que es repeteix és el do; i, a la idea *c* (c. 9 a 12), el sol. La idea *d* (c. 13 a 16) no conté una nota reiterativa d'una manera explícita, encara que sí que s'hi observa el desenvolupament motívic compàs a compàs: al compàs 13, la nota principal és el sol; al 14, el si, i al compàs 15 apareix el motiu amb què comença la peça. Finalment, al compàs 16, el contingut melòdic participa activament en la cadència autèntica perfecta que es duu a terme en aquest moment de la peça.

FIGURA 1. Compassos 1 a 4, violí.

FONT: Transcripció pròpia a partir d'Eduard Toldrà (entre 1925 i 1930).⁴⁸

La secció B es caracteritza melòdicament per l'ús d'arpegis que descriuen l'harmonia del fragment. Aquesta és principalment diatònica i suposa una descripció de les funcions de tònica, subdominant i dominant. Per primera vegada a la peça, el piano assumeix el rol protagonista i el violí es manté en un segon pla mantenint la nota pedal si entre els compassos 17 i 18. Posteriorment, el violí repren el protagonisme i repeteix la melodia exposada per al piano.

A la figura 2, hi ha representats els compassos 19 a 21. Podem observar la textura arpegiada que hem comentat anteriorment i, també, la inclusió de tresets de corxera que provoquen un contrast en el discurs melodicorítmic. Aquest canvi de textura acompanya un canvi en el focus del text, que abandona la contemplació admirada del paisatge per centrar-se en els detalls: el cant de les cigales, el vol de dos coloms que passen, el so dels versos antics. Toldrà es mou, en aquest canvi, des d'un enfocament compositiu expressiu cap a un de representatiu. Aquesta combinació d'una metodologia expressiva i representativa és habitual en altres casos de música programàtica. N'és un exemple el que exposen Stein i Spillman (1996, p. 181)⁴⁹ en relació amb el *lied* de Franz Schubert «Gretchen am Spinnrade».⁵⁰ En aquest cas, els autors han trobat que el compositor recorre a un motiu

48. Eduard TOLDRÀ, *Sis sonets per a violí i piano* (particella de violí), entre 1925 i 1930, p. 1.

49. Deborah STEIN i Robert SPILLMAN, *Poetry into song: Performance and analysis of Lieder*, 1996.

50. Es tracta d'un *lied* compost el 1814 per Franz Schubert, a partir d'una part del text de *Faust* de Goethe.

rítmic reiterat que representa tant el moviment de la filosa com les emocions d'ansietat i confusió de la protagonista.

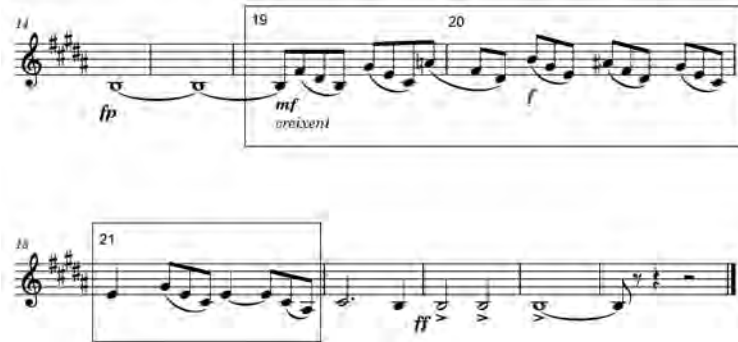

FIGURA 2. Compassos 19 a 21, violí.

FONT: Transcripció pròpia a partir d'Eduard Toldrà (entre 1925 i 1930).⁵¹

Posem l'atenció ara en l'acompanyament del piano. A la secció A, és homofònic i constant. Descriu l'harmonia de manera clara i és dens (gairebé sempre amb cinc veus), un aspecte que podria relacionar el caràcter de la part de piano amb les paraules admirades de Navarro (*fervent, ple, triomfal, meravella*). El piano sonarà orquestral en conseqüència.

Un dels aspectes més característics de l'acompanyament i que afecta la sonoritat de la peça és el ritme. La majoria dels compassos tenen un caràcter acèfal (comencen amb un silenci de negra). Això, combinat amb el caràcter anacrúsic de la melodia, provoca que la primera nota de violí de cada compàs aparegui en solitari i que sigui en el temps dos del compàs on soni l'acord de piano. A la figura 3, podem observar aquesta dinàmica rítmica de l'acompanyament.

FIGURA 3. Compassos del 9 al 12, violí i piano.

FONT: Transcripció pròpia a partir d'Eduard Toldrà (entre 1925 i 1930).⁵²

51. Eduard TOLDRÀ, *Sis sonets per a violí i piano* (particella de violí), entre 1925 i 1930, p. 1.

52. Eduard TOLDRÀ, *Sis sonets per a violí i piano* (violí i piano), entre 1925 i 1930, p. 1.

5.3. L'HARMONIA

Les funcions harmòniques són l'eix a partir del qual estructurarem la nostra anàlisi de l'harmonia. En aquest sentit, ens alineem metodològicament amb Caplin (1998, p. 23-31).⁵³ L'harmonia de la peça és primordialment diatònica en la tonalitat major de si, tal com hem comentat més amunt. També en aquest aspecte observem un paralelisme amb el text poètic: Anton Navarro ens presenta al seu poema un *locus amoenus* estival que transmet calma, assossec i contemplació de la natura sense ensurts, però també admiració per la magnificència del paisatge; paral·lelament, Eduard Toldrà escull per a la seva composició una harmonia que evoca sensacions similars amb una harmonia tonal diatònica que no ofereix girs inesperats. A més, l'harmonia es troba lligada a la forma de rapsòdia i cada secció té les seves pròpies característiques.

A la secció A, observem que la idea *a* es basa en l'acord de tònica (I, si major). El compositor exposa la tonalitat i la reafirma utilitzant una cadència autèntica (V-I) al compàs 4. La segona idea (*b*) es caracteritza per ocupar l'espai de la dominant (V, Fa#M). Al compàs 7 apareix la primera nota cromàtica, la natural, que provoca que l'acord de Fa#M es transformi en Fa#m, que compleix la funció d'acord pivot entre SiM (en què és un Vm d'intercanvi modal amb si menor natural) i Do#m (què és el IVm), que és l'acord amb el qual acaba aquest fragment. Posteriorment, la idea *c* es desenvolupa sobre la subdominant del IV, MiM, i transita dos dels graus menors de la tonalitat: el VIIm (Sol#m) al compàs 11 i el IIIIm (Re#m) al compàs 12. Finalment, a l'última idea (idea *d*, secció A), hi ha, almenys, dos acords per compàs. No obstant això, aquests canvis se succeeixen entre acords que pertanyen al mateix espai funcional: Do#m i MiM (c. 13) són subdominants; SiM i Sol#m (c. 14), tòniques; i, després de la repetició pràcticament exacta del compàs 1 (c. 15), Toldrà ens presenta una cadència autèntica perfecta al compàs 16 amb els acords de Do#m i Fa#M (IIIm i V) que resolen al compàs 17, de manera que la segona secció (B) comença amb l'acord de tònica.

A la secció B, per altra banda, apareix de nou la nota la natural, que introdueix de manera subtil l'acord de Si7 (dominant secundària de MiM com a IV), però evitant l'aparició del tritó (Re# - La), cosa que contribueix al caràcter impressionista de la secció (Bardolet, 2013).⁵⁴ A través dels arpegis que caracteritzen la textura, Toldrà fa un recorregut escalar pels acords de la tonalitat que suposen l'eix de la petita conversa entre piano i violí. El pedal de tònica —que introdueix primer el violí (c. 17 i 18) i, posteriorment, el registre greu del piano (c. 19 a 21)— genera estabilitat harmònica.

Finalment, a la coda, arriba el moment de la cadència autèntica perfecta final. Aquí el baix continua a la tònica, de manera que la tensió pròpia de la dominant es veu lleugerament esmorteïda. Tot i això, Toldrà fa ús d'altres recursos per provo-

53. William E. CAPLIN, *Classical form: A theory of formal functions for the instrumental music of Haydn, Mozart and Beethoven*, 1988.

54. Judit BARDOLET VILARÓ, *Eduard Toldrà: sis sonets per a violí i piano*, 2013.

car tensió, com són la repetició i el *crescendo* al compàs 22. L'arribada a la tònica recorda la dinàmica rítmica de l'acompanyament de la primera secció. L'obra, per tant, conclou en un punt d'alta intensitat dinàmica, amb l'acord de tònica interpretat en un registre ample del piano (el més extens de tota la peça), característiques que trobem alineades amb la visió admirada del paisatge per part del poeta, que predomina en el text poètic (amb l'excepció dels versos 12 a 14 —més centrats, com ja hem comentat, en l'observació dels detalls—). Podem veure aquests recursos a la figura 4, que mostra el final de la segona secció, al compàs 21, i el canvi cap al final intens que s'expressa en la coda, del compàs 22 al 25.

FIGURA 4. Compassos del 21 al 25, violí i piano.

FONT: Transcripció pròpia a partir d'Eduard Toldrà (entre 1925 i 1930).⁵⁵

5.4. LA RELACIÓ ENTRE EL TEXT I LA MÚSICA

La taula 2 presenta de manera resumida l'anàlisi musical que hem proposat en els apartats 5.1 a 5.3, que posem en relació amb el text poètic.

55. Eduard TOLDRÀ, *Sis sonets per a violí i piano* (violí i piano), entre 1925 i 1930, p. 2.

TAULA 2
Relació entre el text poètic i la forma, la textura i l'harmonia de la composició

<i>Versos</i>	<i>Forma</i>	<i>Textura i harmonia</i>
1-11 Visió admirada de la magnificència del paisatge	Secció A	c. 1-4 idea <i>a</i> Reiteració de fa Tònica
		c. 5-8 idea <i>b</i> Reiteració de do Dominant
		c. 9-12 idea <i>c</i> Reiteració de sol Subdominant
		c. 13-16 idea <i>d</i> Desenvolupament motívic i harmònic, sense reiteració de nota Finalitza amb cadència autèntica perfecta que prepara el canvi de secció
12-14 Atenció als detalls	Secció B	c. 17-18 Per primera vegada, protagonisme del piano Ambient d'impressionisme Pedal de tònica del violí
		c. 19-21 Protagonisme del violí, que repeteix la melodia dels compassos 17-18 Pedal greu de tònica del piano Textura arpegiada Tresets de corxera
	Coda	c. 22 a 25 Alta intensitat dinàmica (<i>ff</i>) Tònica Registre més extens de piano

FONT: Elaboració pròpia.

6. CONCLUSIÓ

L'anàlisi de peces musicals de caràcter programàtic pren tot el sentit quan coneixem a fons el context i el caràcter de les obres poètiques en què es basen. En el cas de poetes força desconeguts, com és el cas de mossèn Anton Navarro (que ha estat reeditat només parcialment, i poc estudiat), les dades que es poden tenir en compte acostumen a ser parcials, la qual cosa limita la possibilitat analítica d'establir relacions fiables entre el text i la música. En el cas del sonet «Dels quatre vents», el desconeixement general de l'obra de Navarro ha fet que s'ignoressin fins ara aspectes que són rellevants per entendre la relació entre la composició i el text.

En aquest article hem prestat atenció a la figura i l'obra de mossèn Anton Navarro. Hem vist que Navarro va publicar quatre versions del sonet que tria Toldrà, i que és la versió publicada a *Cançons perdudes* (1912) la que s'inclou en el recull *Sis sonets per a violí i piano*. L'estudi del poema ens ha aportat dues informacions rellevants: *a*) «Dels quatre vents» és el títol d'una sèrie de cinc poemes,

dels quals Toldrà només tria el primer, intitulat «Rapsòdia clàssica»; *b*) el paisatge que evoca el poema no és la vall de Lis, sinó Vall de Gils, un terme de l'antic comtat d'Urgell, a la comarca de la Noguera, prop de Montclar d'Urgell —el poble on viu Navarro quan publica les tres primeres versions del poema.

L'aportació que fem d'aquestes dues troballes, que no es tenen en compte en treballs anteriors sobre els *Sis sonets* (Koontz, 2009; Bardolet, 2013),⁵⁶ amplia la perspectiva amb què s'havia interpretat fins ara la relació entre aquesta peça musical de Toldrà i el text del poema de Navarro. Com hem vist, la forma lineal que tria Toldrà és la rapsòdia, en coherència amb el títol del poema publicat a *Cançons perdudes*. A partir d'aquesta observació inicial, hem realitzat una anàlisi més profunda de la forma, que ens ha permès identificar dues seccions diferenciades i una coda. Aquest tractament de l'estructura reflecteix l'estructura temàtica del poema i la contemplació, per part del poeta, del paisatge estival dels camps de blat de Vall de Gils; especialment l'admiració per l'esplendor de la natura en les tres primeres estrofes del text poètic (versos 1 a 11), que s'interpreta musicalment en la secció A (compassos 1 a 16), més orquestral, i el contrast entre aquesta admiració i l'atenció als detalls més petits i senzills que trobem en l'última estrofa del sonet (versos 12 a 14), que es resol musicalment en la secció B (compassos 17 a 21), d'una textura més fluida. La coda, en els compassos 22 a 25, d'alta intensitat dinàmica, reitera l'admiració que sent el poeta davant de la magnificència del paisatge. L'expressivitat sonora de Toldrà relaciona aquest paisatge amb la tonalitat de si major, i fa servir estructures homofòniques i amb un registre ample a l'acompanyament de piano de la secció A, mentre que a la secció B representa aspectes més concrets del text amb una textura de figures més curtes (corxeres, tresets de corxera).

APÈNDIX

ELS CINC SONETS DE «DELS QUATRE VENTS»⁵⁷

Rapsòdia clàssica

Dia fervent d'agost era aquell dia...,
sota la volta de l'atzur serena,

56. Eric Edward KOONTZ, *Eduard Toldrà: An exploration of the language, text and music in the Sis sonets for violin and piano, accompanied by a transcription of the work for the viola*, 2009; Judit BARDOLET VILARÓ, *Eduard Toldrà: sis sonets per a violí i piano*, 2013.

57. El text de «Rapsòdia clàssica» és fidel a la versió inclosa per Eduard Toldrà a *Sis sonets per a violí i piano* (1929). Tal com hem comentat més amunt, les paraules publicades per Navarro i per Toldrà són les mateixes, però l'edició de Toldrà segueix les convencions fabrianes (excepte en dos casos). Els sonets dedicats a Victor Hugo, Shakespeare, Wagner i Mistral corresponen al text original de mossèn Anton Navarro tal com es publica a *Cançons perdudes: Poesies*, Barcelona, Il·lustració Catalana, 1912, també disponible en línia a <<http://www.catedramariustorres.udl.cat/materials/biblioteca/visor2.php?codi=1072&tornar=&op=&autor=nava006&tipus=cont&pos=0&ordre=edicio&zoom=ajustat>> (consulta: 4 gener 2024), Corpus Literari Digital, Càtedra Màrius Torres, Universitat de Lleida.

com una copa d'or d'hidromel plena
la vall de Lys de llum se sobreeixia.

Flama dels camps, la palla refulgia
com l'escuma del mar damunt l'arena
i l'eral ple de fruits de tota mena
tota sa glòria al vent serè expandia.

Ella'm mostrava les triomfals moneres
de la flor del forment, com nova Ceres
sorgida allí per art de meravella,

i allà d'enllà cantaven les cigales,
passaven dos coloms de blanques ales
i sonaven remors d'ègloga vella.

De Victor Hugo

Capvespre de tardor; la turbonada
remou les ones de la mar sonora
y els núvols passen en triomfal remada
devant del sol morent qu'en flama s'arbora.

Vent del nord, neu als cims! la selva plora
y, al peu de sa cabana desolada,
lo vell pastor demana a la tenora
l'últim ressò amorós d'una balada.

Sa veu se tornà un plany que la torbera
llensà al clos virginal de la rourera
tota retorta en funeral tremor;

y enllà de la montanya'l sol moria
y son ull de gegant en agonía
contemplava la mort del vell pastor.

De Shakespeare

Mirant les ones de la font gemada
s'emmirallava un día la princesa,
sa cabellera en flames d'or encesa
son dors cubria en fulgorant cascada.

Damunt l'aygua bufà la ponentada
fujetejant ses ones ab feresa,
tota la selva a son entorn extesa
tràgicament fremía atormentada.

Pare Rey y germana son a la guerra,
que, ab sanch de moros y cristians, la terra
mostra'l pas de la mort per tots camins.

Vent de ponent! ay la gentil donzella
que no veu com avansen envers d'ella
llargues corrúes de ferosos pins.

De Wagner

Cau lo valent Sigfrid a la traydora
mortal llansada del crudel Agon;
y l'aygua pura de la clara font
la sanch heroyca del capdill colora.

Damunt del fred cadavre l'Amor plora,
plora y flastoma allí'l vell Segimon,
y'l corn de guerra dins la nit respon
ab tonada de mort esglayadora.

Aygues amunt del Rhin, al clar de lluna
dos àligues extenen s'ala bruna...
després escuts y llanses y trofeus

fins que tota la selva'n resplandía...
y un vent de tomba en tots indrets sorgía
profetisant la posta dels vells deus!

De Mistral

Les prades son curulles de flors y herbes flayroses,
roselles, marguerides y clavells de pastor;
lo vent serè festeja les messes gloriöses
y s'ou remor de besos de les espigues d'or.

A Font-Remey comensa la fira de les roses,
pels caminals fresseja la jovenalla en flor,
saltant les torrenteres qu'escampen les neus foses
donant al quatre vents rialles, cants y amors.

L'ermita remoreja com un exàrn d'abelles,
dins la bacina cauen los sous de les donzelles,
mirades lluminoses dins del cor dels fadrins;

dos masovers contracten garbers y lligadores,
de cintes y arrecades se firen les pastores
y... aquella nit floría l'amor pels vells camins.

BIBLIOGRAFIA

- ALCOVER, Joan. *Cap al tard*. Barcelona: Gustau Gili, 1909.
- ALCOVER, mossèn Antoni M.; MOLL, Francesc de Borja. *Diccionari català-valencià-balear* [en línia]. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1900-1965. <<https://dcvb.iec.cat/>> [Consulta: 22 desembre 2023].
- ALEMANY I MOYA, Joan. *Eduard Toldrà i Soler: 1895-1962*. Vilanova i la Geltrú: Ajuntament de Vilanova i la Geltrú, 1999.
- ALTURO, Núria. «Mossèn Anton Navarro: traduccions i textos en prosa». *Llengua & Literatura*, núm. 35 (2025), p. 27-47.
- ALTURO, Núria; MACIÀ, Xavier. «La balada de l'hivern d'Anton Navarro: literatura i cançó popular». *Els Marges: Revista de Llengua i Literatura*, núm. 131 (tardor 2023), p. 28-52.
- «Mossèn Anton Navarro: la veu parlada». *Ripacurtia: Revista Pirinenca del Centre d'Estudis Ribagorçans*, 2a etapa, núm. 6 (2024), p. 121-133.
- ASMODEO. «Crónicas mundanas». *Diario Oficial de la Exposición Internacional de Barcelona* [en línia], any I, núm. 34 (26 octubre 1929), p. 20. <https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1528661> [Consulta: 22 novembre 2023].
- BALDELLÓ BENOSA, mossèn Francesc de Paula. «Goigs a llaor de Sant Josep, patró del Gremi d'Importadors i Magatzemistes de Fustes de Barcelona». Lletra de mossèn Anton Navarro. Barcelona: Enric Parellada impressor, 19-?. [2a impressió, 1949]
- BARDOLET VILARÓ, Judit. *Eduard Toldrà: sis sonets per a violí i piano* [en línia]. Treball final de grau. Barcelona: ESMUC, 2013 <<http://hdl.handle.net/2072/211148>> [Consulta: 5 setembre 2024].
- CALMELL, Cèsar. *Eduard Toldrà: impressions líriques*. Barcelona: Centre Robert Gerhard, 2012.
- CAPDEVILA I FONT, Manuel. *Eduard Toldrà, músic... i més: una miscel·lània*. Barcelona: Dinsic Publicacions Musicals, 2022.
- CAPLIN, William E. *Classical form: A theory of formal functions for the instrumental music of Haydn, Mozart and Beethoven*. Oxford; Nova York: Oxford University Press, 1998.
- CARNER, Josep. «A l'amor». *La Veu de Catalunya* [en línia] (28 juliol 1914), p. 2. <https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1245587> [Consulta: 22 novembre 2023].
- *L'oreig entre les canyes*. Barcelona: Impremta de Nicolau Poncell, 1920.

- CATASÚS, Trinitat. *Poemes del temps*. Barcelona: Imp. Francesc X. Altés, 1919.
- COLL, Jaume. «Carner's poesia: Aspects of the internal history of the text». *Catalan Review* [en línia], vol. VI, núm. 1-2 (1992), p. 191-223. <<https://raco.cat/index.php/CatalanReview/article/view/309387>> [Consulta: 22 novembre 2023].
- CORNUDELLA OLIVART, Joan. «Una generació de junedencs sota el mestratge de mossèn Antoni Navarro (1901-1936)». *Ilerda: Humanitats* [en línia], núm. 51 (1994), p. 129-136. <<https://repositori.fpiei.cat/ca/dem/catalog/views/53440?query=>> [Consulta: 21 desembre 2023].
- CURRIÀ I CAELLES, Ramón. *Cantos escolares*. Barcelona: Talleres de grabado y estampación de música A. Boileau & Bernasconi, 1914. [Letra de Antonio Navarro]
- DOMINGO, Josep M.; LLOVERA JUNCA, Anna; MARCH, Clara; MIRET, Mariona; SANS, Antoni M. «Frederic Mistral (1830-1914). La terra i els somnis». *Arts: Revista del Cercle de Belles Arts de Lleida*, núm. 39 (2014), p. 46-49.
- DOMINGO RÚBIES, Dolors. *Una frontera interior: Montgai i Butsènit a l'edat mitjana*. Lleida: Edicions de la Universitat de Lleida, 2014.
- E. M. F. «La música. Associació d'Amics de la Música. Sessió Mompou-Toldrà. Executants: F. Motte-Lacroix, pianista, l'Eduard Toldrà, violinista». *La Publicitat* [en línia] (30 desembre 1922), p. 6. <https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1460513> [Consulta: 3 gener 2023].
- FABRA, Pompeu. *Gramàtica de la llengua catalana* [en línia]. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1912. <<https://ocpf.iec.cat/obres/03Gramatica12.pdf>> [Consulta: 16 gener 2024].
- *Gramàtica catalana* [en línia]. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1918. <<https://publicacions.iec.cat/repository/pdf/00000044%5C00000005.pdf>> [Consulta: 16 gener 2024].
- *Diccionari general de la llengua catalana*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1932.
- FEDERACIÓ DE Joves Cristians de Catalunya. «Antologia: Mossèn Anton Navarro». *Flama* [en línia] (16 desembre 1932), p. 6. <https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1031057> [Consulta: 17 desembre 2023]. [Inclou un fragment inèdit de «La Vall d'Aran»]
- FERRER I BECH, Òscar. «La llum del nord. Richard Wagner a Barcelona i la modernització cultural de Catalunya (1874-1914)». *Wagneriana catalana* [en línia], núm. 49 (2018). <<https://associaciowagneriana.com/pdfarticles/512774304987.pdf>> [Consulta: 22 novembre 2023].
- FERRER VIDAL, Joseph. «Pastoret, d'hon vens?». *Cançons de bressol*. Barcelona: Tipo Litografia de M. Blasi, 1907.
- FORD, Andrew. «The classical definition of ΠΑΨΩΙΔΙΑ». *Classical Philology*, vol. 83, núm. 4 (1988), p. 300-307.
- FORNELLS VILAR, Francesc. «La mort del vell pastor. Choral per a veus mixtes». Manuscrit II/343, 1953. Centre de Documentació de l'Orfeo Català. [Premi en el Concurs Musical en el 50è aniversari de l'Orfeo de Sabadell]
- GUASCH, Joan Maria. *Pirinenques*. Barcelona: Imp. Bartomeu Baxarías, 1910.
- KOONTZ, Eric Edward. *Eduard Toldrà: An exploration of the language, text and music in the Sis sonets for violin and piano, accompanied by a transcription of the work for the viola* [en línia]. Tesi doctoral. Greensboro: Universitat de Carolina del Nord, 2009.

- <https://libres.uncg.edu/ir/uncg/f/Koontz_uncg_0154D_10301.pdf> [Consulta: 23 desembre 2023].
- KOVÁCS, Lenke. «The reception of Shakespeare in Catalonia». *Catalan Writing*, vol. 17-18 (2002), p. 32.
- «La recepció de Shakespeare a Catalunya». *Visat: La revista digital de literatura i traducció del PEN Català* [en línia] [Barcelona: ILC; PEN Català], núm. 10 (octubre 2010). <<https://visat.cat/traduacions-literatura-catalana/ressenyes/william-shakespeare/la-recepci%C3%B3-de-shakespeare-a-catalunya/83>> [Consulta: 4 desembre 2023].
- LABÈRNIA, Pere. *Diccionari de la llengua catalana ab la correspondencia castellana y llatina*. Tom I. Barcelona: Hereus de la V. Pla, 1839.
- *Diccionari de la llengua catalana ab la correspondencia castellana y llatina*. Tom II. Barcelona: Hereus de la V. Pla, 1840.
- LAMBERT, Joan B. «Cobriu-me de flors. Choral a l'uníson i cobles a dues veus amb acompanyament d'orgue o harmòni». Barcelona: Balmes, 1907. [Lletra d'A. Navarro, pvre. Música de Joan B. Lambert]
- LLANAS PONT, Manuel; PINYOL I TORRENTS, Ramon. «La presència de Víctor Hugo en la literatura catalana fins a 1939». A: SANTA, Àngels; LAFARGA, Francisco (ed.). *Alexandre Dumas y Victor Hugo: viaje de los textos y textos del viaje*. Lleida: Pagès, 2006, p. 19-33.
- MAIDEU I AUGUET, Josep. «Goigs a llahor de la Mare de Déu dels Socors». Barcelona: Musical Emporium, Viuda de J. M. Llobet, [19--]; Sabadell: J. Canals Domenech, 1908. [Poesia d'Anton Navarro]
- MILLET I MILLET, Lluís M. «Pregària a Sant Jordi que's venera en l'església de Sant Jordi de Mollé». Manuscrit. Barcelona: Centre de Documentació de l'Orfeó Català, 1928. [Lletra de mossèn A. Navarro]
- MORERA I GALÍCIA, Magí. *Hores lluminoses: Poesies*. Barcelona: Il·lustració Catalana, 1910.
- MUNTADA I TORRELLAS, Maria Lluïsa; CORTÈS I MIR, Francesc. «Estimats pares y germans. Un nou epistolari d'Eduard Toldrà a la Biblioteca Museu Víctor Balaguer». *Butlletí de la Biblioteca Museu Víctor Balaguer* [en línia] (octubre 2019), p. 59-73. <<https://raco.cat/index.php/ButlletiBalaguer/article/view/378360/471754>> [Consulta: 15 juliol 2024].
- MUSET, mossèn Frederic. «Goigs a Sant Josep Oriol de Barcelona». Barcelona: Impremta Altés, 1929. [Lletra d'Anton Navarro. Oferts per Josep Duran i Llorens el 23 de març de 1929]
- «Cançó de Crepuscle a dugues veus blanques amb acompanyament d'Orgue». Manuscrit 4305/65. Barcelona: Biblioteca de Catalunya, Fons Frederic Muset i Ferrer, 1933. [Lletra de Mn. Antoni Navarro. Música de Mn. Frederic Muset]
- «Cançó L'Albada. Cançó a tres veus». Manuscrit. Girona: Arxiu Capítular de la Catedral de Girona, sense data.
- «Musicals». *La Veu de Catalunya* [en línia] (28 desembre 1922), p. 13. Biblioteca de Catalunya. <https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1256361> [Consulta: 3 gener 2023].
- NAVARRO, mossèn Anton. «Idili aranès». *Catalunya* [en línia] (30 desembre 1903), p. 536-537. <https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/imagen.do?path=1021109&posiciom=1®istrardownload=1> [Consulta: 12 gener 2024].
- *La balada de l'hivern*. Barcelona: Impremta L'Avenç, 1905.

- NAVARRO, mossèn Anton. «La Vall de Gils». *Il·lustració Catalana* [en línia] (10 setembre 1911), p. 3. <https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1211741> [Consulta: 12 gener 2024].
- *Cançons perdudes: Poesies*. Barcelona: Il·lustració Catalana, 1912. També disponible en línia a <<http://www.catedramariustorres.udl.cat/materials/biblioteca/visor2.php?tipus=cont&autor=nava006&codi=1072&xpos=0&zoom=2pagines&ordre=edicio>> [Consulta: 4 gener 2024]. Corpus Literari Digital, Càtedra Màrius Torres, Universitat de Lleida.
- «Dels quatre vents». *Renaixement* [en línia] (16 maig 1912), p. 233. <https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1039091> [Consulta: 12 agost 2024].
- «Pluja de nards». *Antologia de poetes catalans d'avui*. Barcelona: L'Avenç, 1913. (Biblioteca Popular de L'Avenç), p. 88.
- *Recitacions: Proses rimades*. Lleida: Impremta Sol & Benet, 1914. També disponible en línia a <<http://www.catedramariustorres.udl.cat/materials/biblioteca/visor2.php?tipus=cont&autor=nava006&codi=1074&ordre=edicio>> [Consulta: 12 gener 2024]. Corpus Literari Digital, Càtedra Màrius Torres, Universitat de Lleida.
- «Himne de la peregrinació de les Ordres Terceres al Santuari de Nostra Senyora de la Bona Pau de Montuïri (Mallorca)». *Bona Pau* [Montuïri], núm. 468 (1992 [1916]), p. 3. [Música de Rafael Cortés]
- «Notícies de Barcelona». *La Veu de Catalunya* [en línia] (5 maig 1911), p. 3. <https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1241231> [Consulta: 3 gener 2023].
- PLANA, Alexandre. *Antologia de poetes catalans moderns*. Barcelona: Societat Catalana d'Edicions, 1914.
- PLANÀS, Antoni. *Quatre petits poemes per a 4 veus solistes amb acompanyament de piano. Poesies de T. Casasús*. Concurs Patxot, any II, 1921 [en línia]. Manuscrit. <<https://mdc.csuc.cat/digital/collection/FesMuPatxRa/id/9972>> [Consulta: 22 novembre 2023].
- RANDEL, Don Michael (ed.). *Diccionario Harvard de música*. Madrid: Alianza Editorial, 1997. [Traducció de *The new Harvard dictionary of music*. Harvard: Harvard University Press, 1986]
- RIBAS, Pedro Pablo. *Alegación jurídica por los regidores, y universidad del lugar de Mongay, contra los regidores, y universidad de la villa de Cubells* [en línia]. Barcelona: Real Audiencia, 24 abril 1721. <<https://play.google.com/books/reader?id=EBqDuX-WxpUC&pg=GBS.PA8&hl=ca>> [Consulta: 22 novembre 2023].
- RIBERA MIRÓ, Cosme. «Himne de la pelegrinació de las Fillas de Maria á Montserrat ab motiu del 50 aniversari de la proclamació del dogma de l'Inmaculada Concepció». Lleida: Hereu, 1904.
- ROSSELL, Antoni; RUFFAT, Hélène. *Mistral a Catalunya* [en línia]. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 2021. <<https://drac.cultura.gencat.cat/discover?scope=&query=Mistral+a+Catalunya>> [Consulta: 4 gener 2024].
- RUWET, Nicholas. *Langage, musique, poésie*. París: Éditions du Seuil, 1972.
- SÁNCHEZ I VILANOVA, Llorenç. «Mn. Anton Navarro. L'excels cantor de les belleses del Pirineu i de la Ribagorça». A: *Deu ribagorçans insignes*. La Pobla de Segur: Història i Cultura del Pallars, 2008, p. 57-63.

- STEIN, Deborah; SPILLMAN, Robert. *Poetry into song: Performance and analysis of Lieder*. Oxford: Oxford University Press, 1996.
- TAULÉ I VIÑAS, mn. Albert. «Gloriós Sant Jordi». Sardana per a cor i cobla. Sabadell: Arxiu de l'Associació Músics per la Cobla, 1985.
- TOLDRÀ, Eduard. *Sis sonets per a violí i piano*. Barcelona: Dipositari Francisco Martí, entre 1925 i 1930. [I. Quadern: Sonetí de la rosada - Ave-Maria - Les birbadores. II. Quadern: Oració al maig - Dels quatre vents - La font. Obra premiada en el III Concurs Musical Eusebi Patxot i Llagustera]
- *Impressions incoherents de la meua vida frívola a Barcelona (Total, res!): Un dietari*. Edició a cura de Francesc Cortès i Mercè Comas. Pròleg de Narcisa Toldrà. Barcelona: Quaderns Crema, 2014.
- TOMÀS I PARÉS, Joan. «Fum, fum. Cançó nadalenca en forma de sardana per a cor mixt» [en línia]. Poesia de Mn. Anton Navarro. Barcelona, 27 d'octubre 1948. Fons històric de l'Orfeó Català. <<https://arxiu.palaumusica.cat/>> [Consulta: 23 gener 2024].
- TURULL, Albert. *La toponímia de les comarques de ponent: un assaig d'interpretació tipològica*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2007.
- VIVES FARRÉS, David. «Madrigal. Elegia». A: NAVARRO, Anton. *Roses i estels*. Barcelona: Llibreria Verdaguer, 1925, p. 12-13.